

УДК 336.64

Гросул В.А., д-р екон. наук, проф.,
Антонова О.В. (ХДУХТ, Харків)

ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ В КОРОТКОСТРОКОВІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Обґрунтовано авторські підходи щодо оцінки фінансової безпеки підприємств торгівлі на основі дослідження потреби в обіговому капіталі.

Ключові слова: *фінансова безпека підприємства, власний обіговий капітал, позиковий капітал, робочий капітал, торговельні мережі.*

У сучасній економічній науці спостерігається велике різноманіття методичних підходів відносно принципів і методів оцінки фінансової безпеки підприємств, однак далеко не всі запропоновані науковцями моделі можна використовувати для оцінки фінансової безпеки торговельних підприємств.

Світова практика розробки методичного забезпечення оцінки фінансової безпеки характеризується різноманітністю підходів до її здійснення, в той час як у вітчизняній та російськомовній науковій літературі це питання лише набуває актуальності. Певне поширення в наукових працях вчених країн колишнього СНД [1] отримали методики, що, ґрунтуючись на абсолютних показниках фінансової стійкості, можуть бути застосовані для оцінки фінансової безпеки підприємств.

Метою статті є розробка й обґрунтування методики оцінки фінансової безпеки підприємств торгівлі в короткостроковій перспективі на основі дослідження потреби в обіговому капіталі, враховуючи галузеві особливості.

Певний інтерес становить методика, розроблена Є.В. Негашевим [2] та поширена в наукових працях з фінансової безпеки [3], застосування якої дозволяє, залежно від складу та структури джерел покриття потреб у коштах для формування запасів ідентифікувати тип фінансової ситуації за ступенем зниження фінансової безпеки.

За цією методикою, залежно від розміру участі конкретних видів фінансових ресурсів і порядку їх залучення для формування запасів, розраховуються три показники забезпеченості запасів і витрат джерелами їх формування [2]:

а) надлишок або нестача власних обігових коштів (δE^C):

$$\delta E^C = (BK - HA) - Z, \quad (1)$$

де BK – власний капітал;

HA – необоротні активи;

Z – запаси товарів.

б) надлишок або нестача власних і довгострокових позикових джерел формування запасів (δE^T):

$$\delta E^T = (BK + ДПК - НА) - 3, \quad (2)$$

де *ДПК* – довгостроковий позиковий капітал;

в) надлишок або нестача загальної величини основних джерел формування запасів (δE^Σ):

$$\delta E^\Sigma = (BK + ДПК + КПК - НА) - 3. \quad (3)$$

де *КПК* – короткостроковий позиковий капітал;

Таким чином, трикомпонентний (тримірний) показник, що, характеризуючи джерела формування запасів, дозволяє ідентифікувати тип фінансової ситуації за ступенем втрати фінансової безпеки, має такий вигляд:

$$\bar{S} = \{ S(\delta E^C), S(\delta E^T), (\delta E^\Sigma) \}. \quad (4)$$

Оцінюючи запропоновану модель з точки зору визначення практичної доцільності її застосування в діяльності підприємств торгівлі, слід відзначити деякі моменти:

– по-перше, не зовсім коректним є розрахунок показника власних обігових коштів, виходячи виключно з джерел власних коштів, що, зрештою, відзначається авторами. Довгострокові кредити звичайно використовуються для розвитку та вдосконалення матеріально-технічної бази підприємства. У зв'язку з цим, на нашу думку, колектив авторів під керівництвом Н.М. Ушакової досить справедливо відзначає, що «визначення різниці джерел формування коштів і величини основних засобів підприємства зменшує обсяг обігового капіталу на суму довгострокових позикових коштів, що були використані на збільшення необоротних активів підприємства» [4];

– по-друге, до зовнішніх джерел формування запасів віднесені лише короткострокові кредитні ресурси. Між тим специфіка функціонування торговельних підприємств полягає в тому, що найвагомішим джерелом покриття потреби в обігових коштах для формування запасів товарів є кредиторська заборгованість, яка в моделі, запропонованій Є.В. Негашевим, не враховується.

Таким чином, певні недоліки, що містяться в запропонованій моделі, не дозволяють рекомендувати її для застосування безпосередньо в торговельних мережах для оцінки їх фінансової безпеки.

У зв'язку з цим нагадаємо, що принципова особливість сфери торгівлі полягає в тому, що в структурі обігового капіталу підприємств галузі, забезпечуючи безперебійність діяльності, домінують товарні запаси [5], обсяги яких особливо значні в супермаркетах.

Виходячи з викладеного вище, заслуговує на увагу методика, викладена в працях [2; 3], в якій висвітлюється багаторівнева схема покриття запасів на основі використання нормативів співвідношень відповідних показників.

Зазначимо, що придбання товарних запасів торговельними мережами тісно пов'язане з кредиторською заборгованістю товарного характеру, яку надають постачальники.

Враховуючи це, доцільною, на наш погляд, є пропозиція, висвітлена в роботі [6], щодо введення в методику оцінки фінансової безпеки розміру кредиторської заборгованості за товари під час визначення ступеня покриття запасів. Алгоритм цієї методики поданий на рисунку 1.

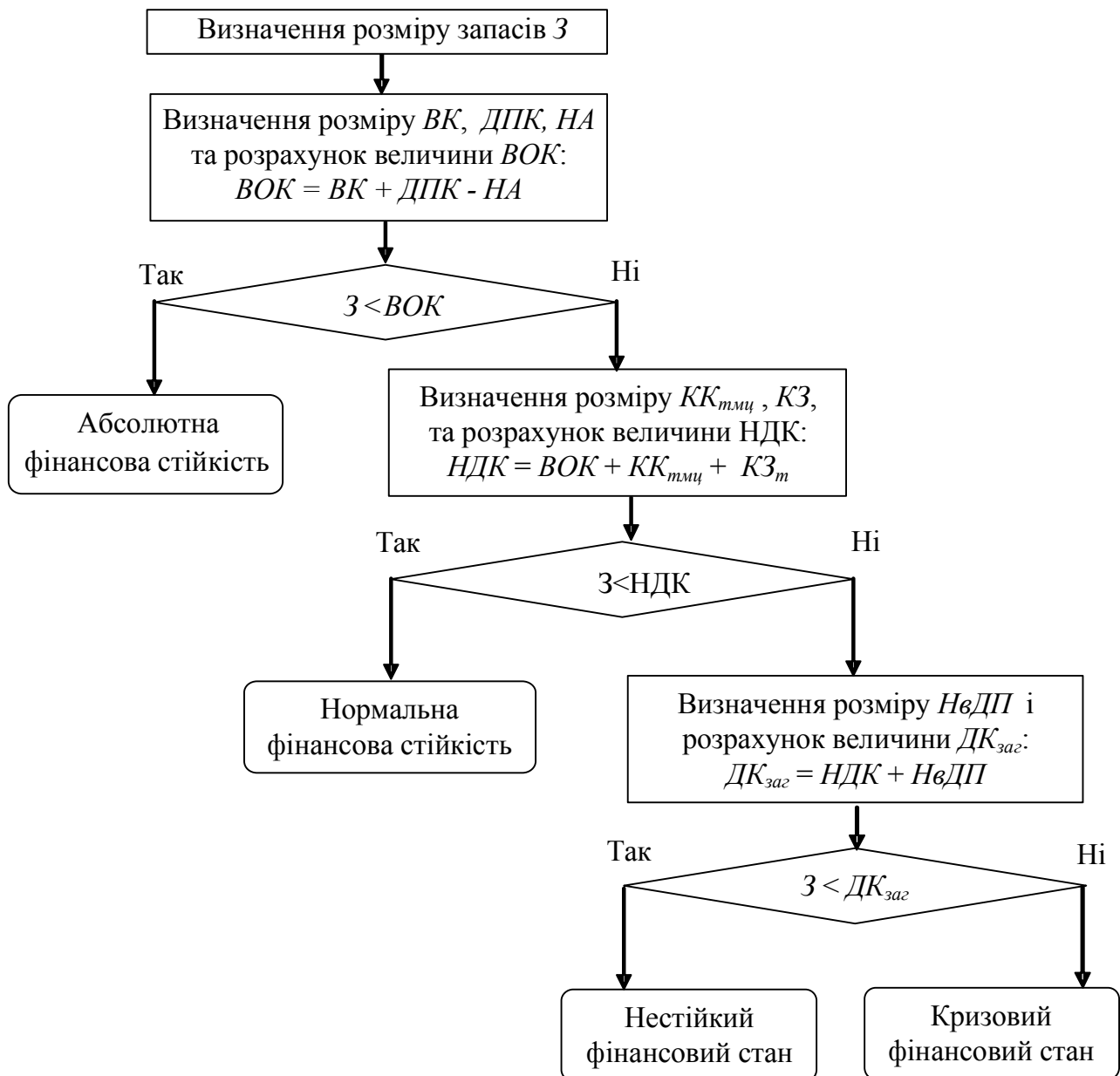

Рисунок 1 – Алгоритм оцінки фінансової безпеки, заснований на використанні показників власного обігового капіталу, нормальних і невикористаних джерел покриття запасів

Вивчення вищенаведеної методики дозволяють зробити такі висновки.

По-перше, абсолютна фінансова стійкість, за якої підприємство перебуває в повній фінансовій безпеці, за умов цієї методики є теоретично можливою,

проте такою, що майже не знаходить втілення у практичній діяльності підприємств торгівлі. Кон'юнктура ринку постійно змінюється, тому потреби підприємства в обігових активах нестабільні. Покрити ці потреби виключно за рахунків власних джерел є практично неможливим. Отже, оцінити таку ситуацію як однозначно позитивну навіть з точки зору оцінки фінансової безпеки некоректно. Виходячи з постулатів фінансового менеджменту, «обґрунтовані масштаби використання зовнішнього фінансування вважаються доцільними, такими, що зумовлюють прискорення темпів зростання обсягів діяльності, що, у свою чергу, у кінцевому випадку, має сприяти фінансовому зміцненню підприємства» [6, с. 81].

По-друге, нормальна фінансова стійкість має місце у випадку перевищення величини нормальних джерел коштів суми запасів. По суті, досліджувана модель передбачає, що нормальний фінансовий стан характеризується ситуацією, коли підприємство має власний обіговий капітал, проте його обсягу недостатньо для покриття товарних запасів, і ця нестача компенсується короткостроковими кредитами та кредиторською заборгованістю товарного характеру. Досить поширеною, особливо на торговельних підприємствах, є ситуація, коли підприємства взагалі не мають власних обігових коштів, функціонуючи виключно на короткострокових кредитах і кредиторській заборгованості.

У зв'язку з цим, на нашу думку, для остаточних висновків, слід звертати увагу на склад і досліджувати структуру нормальних джерел формування, перевищення розміру яких над обсягом запасів і дозволяє ідентифікувати фінансовий стан підприємства як нормальний (безпечний). Інакше кажучи, ця методика, незважаючи на обґрунтованість, потребує модифікації та введення додаткових показників, адже в існуючому вигляді далеко не завжди дозволяє коректно та правильно оцінити стан фінансової безпеки підприємства.

На наш погляд, ключовим моментом обґрунтування адекватного та прийнятного до практичного застосування методичного підходу до оцінки повинна бути відповідь на запитання: які саме абсолютні показники дозволяють ідентифікувати фінансову безпеку торговельного підприємства?

Пошук відповіді на поставлене запитання потребує висвітлення циклічного характеру діяльності підприємства, обумовленого закономірностями відтворювального процесу та змінами форм капіталу, що відбуваються при цьому.

З огляду на це, на наш погляд, вирішити проблеми оцінки фінансової безпеки підприємства, що виникають через відокремлений розвиток методів управління різними елементами обігового капіталу, дозволяє дослідження операційного циклу як єдиного трифазового процесу, в якому управління різними елементами об'єднано в цілісну систему.

Операційний цикл торговельного підприємства – це повторюваний у часі процес обігу коштів, що включає три стадії: а) придбання товарно-матеріальних цінностей у постачальників, що досить часто пов'язане з формуванням кредиторської заборгованості за комерційним кредитом, який надається постачальниками для формування та зберігання товарних запасів (інвестиційна); б) реалізація товарів споживачам, що залежно від специфіки конкретного підприємства та

прийнятої технології торгівлі може здійснюватися з відстрочками та без відстрочок платежу (поточна); в) одержання коштів від реалізації товарів (грошова).

Для кожного циклу господарської діяльності нами визначено відповідний індикатор рівноваги, що відповідає стану фінансової безпеки суб'єкта господарювання: для інвестиційного – це власний обіговий капітал, поточного – робочий капітал, грошового – потреба в коштах.

Механізм ідентифікації фінансової безпеки підприємства побудовано на порівнянні між його власним обіговим і робочим капіталом. Фінансова безпека, зокрема рівновага, досягається шляхом розрахунку потреби в коштах, яка може характеризуватися як позитивною, так і негативною величиною. У випадку, коли величина коштів, які є у розпорядженні підприємства, менша за розмір короткострокового кредиту, підприємство відчуває потребу в коштах.

У випадку, коли величина наявних коштів підприємства більше короткострокового кредиту й потреба у них дорівнює нулю або якщо наявні кошти підприємства дорівнюють короткостроковому кредиту, потреби в коштах немає.

Якщо потреба в грошових коштах більше нуля, що це означає, що на підприємстві мінімальна величина наявних коштів становить цю суму. Якщо потреба в коштах менше нуля, це означає, що на підприємстві мінімальна величина наявних короткострокових кредитів становить цю суму.

З погляду функціонального аналізу забезпечення фінансової безпеки полягає в тому, щоб визначити й пояснити стан і зміну потреби в коштах і прокоментувати відповідні зміни власного обігового капіталу та потреби в ньому.

Для аналізу фінансової безпеки підприємства з функціональної точки зору й вибору найбільш ефективних рішень у сфері управління обіговим капіталом, що відповідає галузевій специфіці торговельних мереж, можна запропонувати таку модель фінансової безпеки підприємства, зображено на рисунку 2.

Розглянемо ситуації, що можуть мати місце.

Перша ситуація – абсолютна фінансова безпека: $BOK (+) > PK (+)$, $П(ГК) (+)$. Така ситуація, відповідаючи правилу фінансової рівноваги, являє собою стан фінансової безпеки підприємства. Постійні активи в повному обсязі покриваються власними та прирівняними до них джерелами коштів. Всі поточні фінансові потреби фінансуються стабільними ресурсами. Інакше кажучи, підприємство є абсолютно незалежним від зовнішніх кредиторів щодо фінансування необоротних активів і покриття поточних фінансових потреб на формування запасів. Суб'єкт господарювання має в розпорядженні необхідний резерв фінансових ресурсів для негайного погашення зобов'язань і запобігання наслідкам непередбачуваних умов. Точкою уваги за такої ситуації повинна бути лише величина коштів, адже виходячи з ножиць «ліквідність – рентабельність», надмірне зростання коштів хоча і створює запас фінансової міцності в короткостроковому періоді, у довгостроковому аспекті стримує зростання рентабельності, та як, наслідок, послаблює фінансову безпеку суб'єкта господарської діяльності.

Друга ситуація – фінансова безпека: $BOK (+) > PK (-)$, $П(ГК) (+)$. Ця ситуація якнайбільш характерна для торговельних мереж. Необхідність негайного задоволення потреб споживачів у різноманітних товарах вимагає існування значних обсягів запасів товарно-матеріальних цінностей широкого асортименту.

ного переліку. Хронічний дефіцит власних обігових коштів і існуюча господарська практика, що склалась у країні, зумовлюють значні обсяги кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги. З огляду на це, торговельні мережі значною мірою залежать від постачальників у своїх поточних потребах $РК$ (–). Проте, власний обіговий капітал є в наявності. Завдяки значній швидкості обігу товарних запасів у такій ситуації гарантовано оптимальну платоспроможність підприємства, коли терміни та розміри очікуваних коштів приблизно відповідають строкам погашення й обсягам строкових зобов'язань.

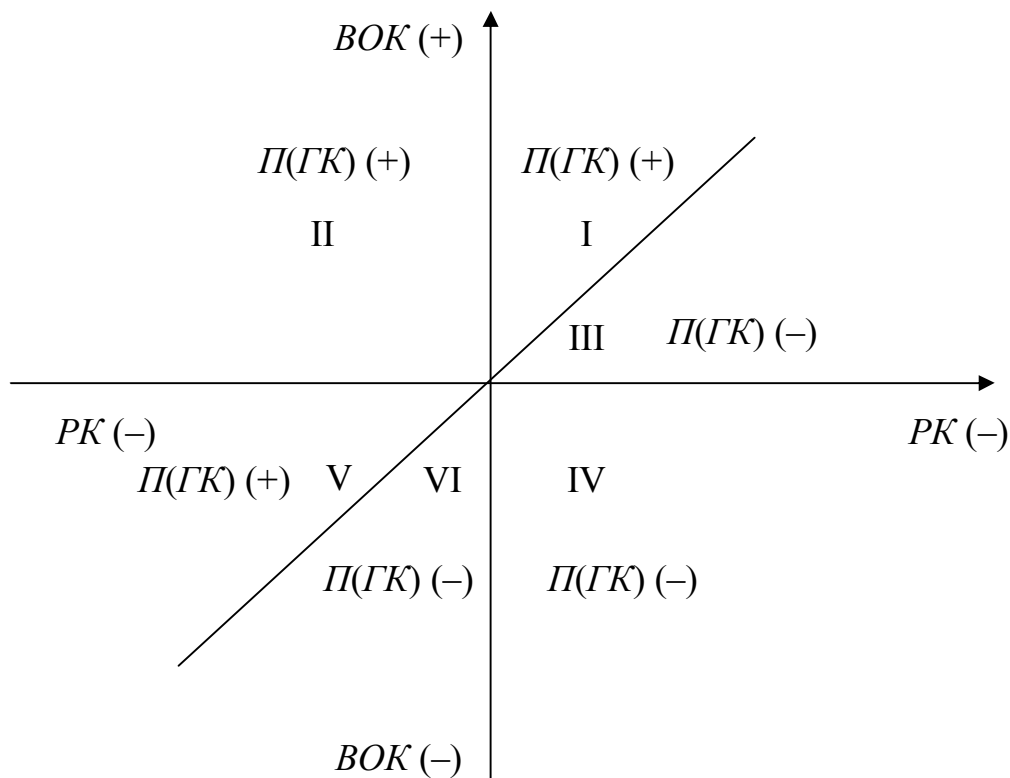

Рисунок 2 – Ідентифікація типу фінансової безпеки підприємства, виходячи з потреби в коштах

Третя ситуація – фінансова безпека: $ВОК (+) < РК (+)$, $П(ГК) (-)$. У такій ситуації підприємство залежить від короткострокових кредитів, необхідних для покриття потреби в обіговому капіталі. Нормальною вважається така ситуація для торговельних мереж за умови збільшення обсягу. У протилежному випадку це свідчить про те, що господарська діяльність не приводить до зростання капіталу. Це може пояснюватися особливостями життєвого циклу супермаркетів, коли через 5-7 років функціонування темпи зростання товарообороту вповільнюються, а обсяги стабілізуються [7]. Але з погляду фінансової безпеки стан підприємства є прийнятним.

Четверта ситуація – фінансова напруженість (ризик): $ВОК (-) < РК (+)$, $П(ГК) (-)$. За такої ситуації підприємство залежить від своїх кредиторів не лише у поточних, але й щодо постійних потреб у капіталі. Інакше кажучи, короткострокові кредити спрямовуються на фінансування частки необоротних активів і задоволення потреб в обіговому капіталі. Наведена ситуація характеризується

високим фінансовим ризиком, рівень якого, якщо поглянути крізь призму галузевих особливостей, у торгівлі є меншим порівняно з промисловістю. Разом з цим невживання адекватних заходів може призвести підприємство до фінансової кризи та банкрутства, у той час як застосування ефективних антикризових заходів спроможне відновити стан фінансової безпеки суб'єкта господарювання.

П'ята ситуація (фінансова криза): $ВОК (-) < РК (-)$, $П(ГК) (+)$. У ситуації, що склалась, підприємство фінансує частину необоротних активів за рахунок короткострокових кредитів банківських установ $ВОК (-)$. Потреба в оборотних коштах задовольняється надзвичайно високими обсягами кредиторської заборгованості $РК (-)$. Порушується платіжна спроможність суб'єкта господарювання. Порівняно з попередньою, ця ситуація характеризується перевищенням розміру короткострокової заборгованості над сумою товарно-матеріальних цінностей і дебіторської заборгованості торговельного підприємства. Як правило, це є результатом втілення несприятливого сценарію розвитку подій щодо динаміки товарообороту, прибутку та інших показників.

Шоста ситуація економічне банкрутство: $ВОК (-) > РК (-)$, $П(ГК) (-)$. Підприємство залежить і від постачальників, і від кредиторів у своїх поточних і постійних потребах у капіталі. Максимальна залежність від зовнішніх джерел фінансування. Ситуація полюсно протилежна першій. Постійні активи фінансуються як за рахунок кредиторської заборгованості, так і за рахунок короткострокових кредитів. За ринкових умов господарювання тривале існування зазначеної ситуації зумовлює наближення й оголошення такого підприємства банкрутом.

Слід відзначити, що з точки зору фінансової безпеки бажано, щоб підприємство перебувало на лінії фінансової рівноваги (діагональ значення показників рівноваги близькі до нуля).

За допомогою вищенаведеної моделі можна проаналізувати ліквідність (а саме значення найбільш важливого показника ліквідності – коефіцієнта поточної ліквідності). У квадратах I, II, III – коефіцієнт поточної ліквідності більше одиниці; у квадратах IV, V, VI – менше одиниці.

Висновки. На наш погляд, оцінка фінансової безпеки торговельних мереж, відповідно до запропонованої методики, сприятиме більшій об'єктивності висновків, що зумовлено її перевагами, які полягають у такому:

- передбачає дослідження операційного циклу як єдиного трифазового процесу, в якому управління різними елементами об'єднане в цілісну систему, що дозволяє вирішити проблеми оцінки фінансової безпеки підприємства, які виникають через відокремлений розвиток методів управління різними елементами обігового капіталу;

- відповідає базовому принципу фінансового менеджменту, відповідно до якого, для забезпечення фінансової підприємства за рахунок перманентного капіталу повинні бути профінансовані необоротні активи та частка обігових коштів;

- враховує галузеві особливості діяльності підприємств торгівлі, а саме переважання у складі майна обігових активів і домінування у складі останніх

товарних запасів, які формуються головним чином за рахунок товарних кредитів, наданих постачальниками;

– дозволяє визначити джерела коштів підприємства та напрямки їх використання в межах інвестиційного, операційного та фінансового (грошового) циклів господарської діяльності;

– дає можливість ідентифікувати певний рівень фінансової безпеки в конкретний момент часу на основі орієнтирів щодо прийнятного розміру та динаміки власних обігових коштів і робочого капіталу.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є розгляд і обґрунтування авторських підходів до оцінки фінансової безпеки торговельних мереж на основі багатокритеріального підходу з позиції не лише короткострокової перспективи, а й дослідження їх діяльності у довгостроковому аспекті.

Література

1. Абрютина М.С. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия / М.С. Абрютина, А.В. Грачев. – М., 2000. – 256 с.
2. Негашев Е.В. Анализ финансов предприятия в условиях рынка / Е.В. Негашев. – М.: Высш. шк., 1997. – 192 с.
3. Ильяшенко С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С.Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3(21). – С. 12-19.
4. Инвестирование, финансирование, кредитование: стратегия и тактика предприятия / Под ред. Н.Н. Ушаковой. – К.: 1997. – 191 с.
5. Бланк И.А. Торговый менеджмент / И.А. Бланк. – К.: Украинско-финский институт менеджмента и бизнеса, 1997. – 408 с.
6. Власова Н.О. Діагностика фінансової кризи підприємств роздрібної торгівлі: монографія / Н.О. Власова, В.А. Гросул, Ю.Є. Чирва. – Х.: ХДУХТ, 2007. – 209 с.
7. Волкова Л. Что такое супермаркет? / Л. Волкова // Russia & World Food Market. – 1995. – № 2. – С. 58-62.